

РОЗВИТОК НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Одним із методів, що суттєво збагачує навчальний процес, є метод навчальних проєктів та метод критичного мислення, обидва розвивають навички критичного мислення, дозволяють не тільки підвищувати мотивацію навчання, а й формувати майбутнього громадянина, вчити його осмислено діяти в ситуації життєвого вибору, грамотно ставити власну мету і досягати її, діяти продуктивно в освітніх, професійних та життєвих сферах. Саме тому інтерактивні методи навчання сприяють їй заохочують будь-яку діяльність, що розвиває вміння учнів, їхні можливості та здібності, і звертають увагу на основні компоненти критичного мислення: інтерпретацію, аналіз, оцінку, висновок, пояснення та саморегуляцію.

Тому мета статті полягає в тому, щоб визначити основні методи і прийоми, які сприяють розвитку навичок критичного мислення у педагогічному процесі.

“Засобами англійської мови можна і треба розвивати навички критичного мислення дітей. Але критичне мислення не є самоціллю, а лише інструментом для розвитку мовленнєвих знань, умінь та навичок. Коли учні інтерактивно працюють з будь-якою інформацією, вони вчаться мислити, тренують інтелектуальні здібності, не помічаючи, що їхнім інструментом є саме англійська мова. Набуті навички учні використовують для розвитку власного творчого потенціалу: чим більше вони знають і вміють, тим легше їм створювати власні творчі продукти” [1, с.21].

Акцент робиться на самостійній активній навчальній діяльності студентів. Викладач здійснює лише „підтримку” цієї діяльності, тобто забезпечує матеріалами й опосередковано управляє нею, ставить перед студентами проблеми. Але викладач не є єдиним центром навчання, джерелом знань та інформації. В основу такого навчального процесу закладено співробітництво і вирішення проблем, формування здібностей виділяти важливе, ставити мету, планувати діяльність, розподіляти функції, відповідальність, критично міркувати, досягати значущих результатів. Такими стають не засвоєння знань, вмінь і навичок, а формування основних компетентностей, які забезпечують успіх практичної діяльності.

Використання інтерактивної технології на заняттях зумовлює організацію кооперативного навчання, коли індивідуальні завдання переростають в групові. Групова навчальна діяльність – це модель організації навчання в групах, об'єднаних спільною навчальною метою.

Ознайомившись з груповими видами роботи, застосувавши їх на практиці, проаналізувавши організацію праці на занятті, можна дійти

висновку, що коефіцієнт роботи становиться значно вищий, робота в групах сприяє реалізації індивідуально-інтелектуальних здібностей кожного студента і значно сприяє критичному осмисленню отриманої інформації.

Групова навчальна діяльність – це форма організації навчання в групі, де студенти співпрацюють, об'єднані спільною навчальною метою при керівництві викладача.

Керована дискусія – це такий вид усної взаємодії, який широко використовується у вищих педагогічних закладах освіти. У такій моделі дискусії студент може виступати як ведучим, так і учасником, який висловлює свою точку зору стосовно заданого питання. У навчальному середовищі це найкращий спосіб для студентів оволодіти вокабуляром та термінологією, необхідною для їх професійної діяльності, а також сприяє встановленню рівноправних, організованих відносин між членами групи, витримці та свободі у висловлюванні своєї думки. Тому постає питання: як навчити студентів ефективно спілкуватися, підтримувати розмову та правильно вести дискусію у процесі педагогічної взаємодії?

Замало добре знати матеріал, потрібно вміти сприяти його правильному засвоєнню та розумінню. Тому викладачу потрібно вибирати такі важливі ситуації та теми, які виникають у реальному житті. Однак, залучити студентів до навмисно спланованої важливої бесіди не є найважливішим компонентом у викладанні іноземної мови, але є найбільш проблемним. Багато хто може легко запам'ятати та відтворити текст, але не кожний зможе продовжити свою думку, якщо його перервати або попросити відповісти на поставлене запитання. Не можна навчитися говорити не говорячи.

У широкому розумінні дискусія означає перехід від найпростішого (гра-загадка: питання – відповідь) до складного (політичні або філософські дебати); це не тільки говоріння, а також читання, написання та слухання.

Цілі дискусії.

1. Ефективна практика говоріння, але не для вдосконалення мовленнєвих навичок, а для досягнення об'єктивної точки зору.

2. Організація чіткої логічної думки (здатність узагальнювати, вишукувати аналогі, причини).

3. Вміння слухати різноманітні точки зору, не втручатися, слухати уважно, з зацікавленістю.

Успішною дискусією можна назвати тоді, коли в ній беруть участь всі учасники й кожен з них є активним в обговоренні поставленої проблеми чи питання.

Корисні замітки для викладача.

1. Тема для обговорення має бути цікавою для всіх учасників дискусії.

2. Важливим є не те, про що говорять, а чому про це говорять.

3. Не забезпечуйте учасників всією необхідною інформацією, інакше ви не залишите їм можливості проявити свою ініціативу.

4. Використовуйте життєві ситуації, можливо вивчені фрази та мовні зразки будуть корисною допомогою в позааудиторній практиці.

5. Давайте завдання для дискусії. Зворотний зв'язок дуже важливий.

6. Чим простіше завдання, тим більше шансів на успіх.

7. Тема дискусії має бути максимально наближеною до реальних умов та стимулювати студентів до розвитку їх уяви.

8. Щоб зосередити учасників на темі дискусії, а також стимулювати їх увагу та ідеї, дайте їм завдання записати свої ідеї, намалювати графіки або малюнки, які демонструють результат дискусії.

9. Встановіть часові обмеження, щоб підвищити результативність та мотивацію.

10. Уникайте дуже делікатних або образливих тем, які можуть спричинити дуже запальні сперечання.

Інтерактивні методи навчання передбачають особливі знання, уміння і навички педагога. На сьогоднішній день психологами, педагогами і методистами вже доведений позитивний вплив інтерактивних методів навчання на розвиток пізнавальних процесів студентів, крім того, вони забезпечують мотивацію їхнього навчання, а також сприяють розвитку пізнавального інтересу. Тому викладачу у своїй діяльності необхідно використовувати ці методи.

Треба врахувати, що заняття буде цікавим та емоційно насиченим за умови використання викладачем таких прийомів:

- використання питань на уточнення інформації;
- розгляд питань, що допомагають глибше осягнути досліджуваний матеріал;
- обговорення питань, що допомагають осмислити ситуації з різних точок зору;
- використання прийому „активний слухач”;
- нейтральна позиція викладача (не бере на себе право затвердження і остаточного рішення);
- підсумовування різних точок зору в дискусії так, щоб спонукати учасників до пошуку єдиного рішення.

Застосування інтерактивних методів навчання на занятті, як правило, зводиться до використання: дискусій, “мозкового штурму”, ігрового моделювання, інтерв'ю, роботи в групах, навчального діалогу. Проаналізуємо особливості деяких інтерактивних методів навчання.

Метод „мозковий штурм” (або брейнстормінг) запропонований А. Осборном і призначений для впровадження ідей або рішень під час роботи в групі. Основні правила проведення „мозкового штурму”:

- група складається з 5-7 студентів бажано різного ступеня підготовленості з предмета, розташованих по колу або за круглим столом; у групі існує “заборона критики”, тобто чужу ідею не можна переривати, критикувати, можна лише похвалити, розвинути її або запропонувати свою;
- усі висловлені ідеї фіксуються без вказівки авторства;
- зібрані в результаті роботи групи ідеї пропонуються для загального обговорення з метою вибору найбільш цінних з-поміж них.

Цікавості будь-якому досліджуваному навчальному матеріалу додають елементи ігрового моделювання, які включені в завдання, вправи та розваги.

Викладачі у своїй практичній діяльності використовують елементи ігрового моделювання в різних цілях. По-перше, для того, щоб викликати інтерес у студентів до досліджуваного навчального предмета, по-друге, для закріплення вивченого матеріалу або здійснення контролю за засвоєнням матеріалу і, по-третє, для розвитку пізнавальних процесів у студентів.

Класифікувати завдання можна за різними ознаками: за цілями, значенням, характером розумових операцій, а також за спрямованістю на розвиток тих або інших умінь.

За цілями можна виділити такі види: розваги, логічні завдання, дидактичні ігри і вправи. У свою чергу, розваги за значенням можуть бути поділені на дві групи. У першу групу входять різні головоломки, лабіринти, ребуси і т. ін. Друга група представлена різними дослідами, експериментами, тобто вирішенням різних практичних та експериментальних задач.

Розглянемо більш докладно, що ми розуміємо під кожним видом цікавого матеріалу.

Розваги, як правило, цікаві за змістом, незвичайні за формою, відрізняються своєрідним рішенням, вимагають його оригінального виконання. Деякі з них можуть бути використані, по-перше, як демонстраційні, а також їх можна запропонувати студентам як практичні та експериментальні завдання.

Логічні завдання — це різні ігри, задачі і вправи, у яких для знаходження відповіді необхідний аналіз умов, правил, змісту гри або задачі. По ходу рішення потрібні теоретичні знання з предмета й уміння використовувати їх у конкретній запропонованій ситуації. Вони спрямовані на розвиток у студентів критичного мислення, що полягає:

- по-перше, у формуванні різних розумових операцій (аналізу і синтезу, порівняння і конкретизації, узагальнення);

- по-друге, у розвитку форм мислення (поняття, судження й умовиводи);

- по-третє, у формуванні таких якостей розуму, як глибина (уміння проникнути в сутність найскладніших питань теорії та практики, розібратися в них, зрозуміти причини явищ, передбачати подальший хід подій), широта (здатність охопити питання, уміння не випустити з уваги деталі процесу або явища); гнучкість (уміння переглядати свої висновки в рішенні залежно від умов що змінилися, відсутність стандартів у рішенні); самостійність (уміння міркувати і працювати самостійно при пошуку відповіді на поставлену задачу); критичність (уміння не приймати будь-яке своє і чуже рішення, піддавати його критичному осмисленню), швидкість (уміння швидко орієнтуватися в запропонованому завданні, задачі).

Призначення дидактичних ігор і вправ полягає: у можливості формувати нові знання у студентів; їхньому знайомстві зі способами дій; реалізації програмних задач і вправ; відтворенні, закріпленні раніше вивченого матеріалу.

Безумовно, групова робота займає важливе місце в діяльності педагога. Психолого-педагогічні дослідження показують, що близько 40% навчального часу відводити на групову роботу. Однак, при організації групової роботи викладачеві необхідно враховувати деякі її особливості.

По-перше, групова навчальна робота можлива, якщо:

- пізнавальна задача вирішується спільними зусиллями групи;
- кожна мікрогрупа одержує завдання, що є складовою частиною загальногрупової задачі;
- кожна мікрогрупа, залежно від кількості членів групи і рівня їхньої підготовки одержує завдання певного ступеня складності;
- при груповій роботі підсилюються активність, інтерес і рівень одержуваних знань і розвивається уміння ділового спілкування, взаємодії з іншими студентами під час вирішення різноманітних проблем;
- оптимальна чисельність мікрогрупи 3-4 чоловік, зі зростанням чисельності групи її продуктивність знижується;
- при комплектуванні груп необхідно враховувати взаємини студентів, а також характер міжособистісних стосунків між ними;
- у кожній групі виділяти “відповідального керівника”, що керує роботою групи, процесом обміну й обговорення; кожному студенту давати індивідуальні завдання з урахуванням його здібностей і знань.

По-друге, групова форма роботи може бути розділена на кілька етапів (залежно від методу навчання, що лежить в основі пізнавальної діяльності групи) [4, с.65].

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі під час групової форми роботи, що лежить в основі пізнавальної діяльності, використовують пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний методи. Проаналізуємо особливості і ступінь активізації процесів кожного з виділених методів.

Пояснювально-ілюстративний метод передбачає процес передачі інформації від викладача до студента-консультанта, а потім студент-консультант пояснює новий матеріал чотирьом-шести членам своєї групи. Крім того, даний метод передбачає активне використання наочних засобів навчання (наприклад, відеофільмів). Недоліками даного методу можна вважати його трудомісткість, а також необхідність сполучення з іншими формами навчання (для досягнення високої ефективності). На наш погляд, активізація розумової діяльності при використанні цього методу невисока.

Репродуктивний метод передбачає формування у студентів уміння застосовувати здобуті знання. Для цього групі студентів пропонується низка завдань. Групу рекомендується створювати таким чином, щоб у ній були студенти з різним рівнем знання предмета і різним рівнем розумової діяльності. У процесі перевірки виконання завдання викладачем оцінюється уміння обґрунтувати рішення кожним із членів групи.

І, нарешті, евристичний і проблемні методи готують студентів до самостійного вирішення проблем, додають роботі груп творчого

характеру. У даному випадку спостерігається високий рівень активізації розумової діяльності у студентів.

Певний інтерес викликає співвідношення форм навчання зі структурою спілкування студентів між собою і викладачем, у цьому випадку виділяють індивідуальну, парну і групову форми організації навчання.

Індивідуальна організаційна форма роботи відображає структуру опосередкованого спілкування (студент – навчальний матеріал). Парна відповідає структурі спілкування в парі (викладач – студент, студент – студент). Групова форма спілкування (одна людина – група людей) при організації навчального процесу передбачає два варіанти: а) загальноаудиторна (викладач – студенти групи) і б) бригадна (викладач – група студентів).

У цілому, аналізуючи виконання завдання в груповій формі, можна виділити такі особливості:

- прагнення до обміну інформацією;
- позитивна емоційність протягом виконання всіх завдань;
- взаємодопомога в ході обговорення;
- співробітництво;
- схильності до наслідування;
- прагнення до самоствердження [4, с.66].

Це свідчить про доцільність використання цього методу в груповій формі.

Мультимедійні технології дозволяють інтегрувати в процес пізнання метод візуалізації, який в свою чергу сприяє формуванню професійно спрямованого мислення за рахунок систематизації та виділення найбільш значущих елементів заняття.

Останнім часом популярності набувають так звані інтернет-проекти, які спрямовані на підвищення рівня мовленнєвих навичок студентів та допомагають навчитися отримувати великий обсяг країнознавчої інформації. Існують два види проектів: www-проекти та e-mail проекти. Планування, проведення та результати цих проектів суттєво відрізняються між собою. Перші спрямовані на розвиток умінь знаходити інформацію в інтернеті та презентувати результати власного пошуку, а e-mail проекти підвищують рівень писемної комунікації.

Слід зазначити, що проект – це цільовий акт діяльності, в основі якого лежать інтереси того, хто навчається.

Використання проектної технології сприяє стимулюванню інтересу студентів до вирішення певних проблем, а саме: володіння належним рівнем знань та його реалізація через проектну діяльність, яка і передбачає розв'язання однієї або цілої низки проблем, практичне застосування здобутих знань.

Під час використання проектної технології вирішується низка різнорівневих завдань. Розвиваються пізнавальні навички студентів, формуються вміння самостійно конструювати свої знання та орієнтуватися в інформаційному просторі, активно розвиваються критичне мислення та комунікативні навички.

Використання мультимедійних уроків сприяє розвитку пам'яті, зростанню зацікавленості та позитивного ставлення до навчання

предмета. Сучасні інформаційні технології дають можливість як контролювати знання студентів, так і використовувати їх під час вивчення нового матеріалу, відпрацьовування, тренування та закріплення матеріалу.

Вправа “Стиль спілкування”

Мета – виявлення особливостей міжособистісного спілкування, демонстрація певних стилів спілкування.

Викладач пропонує групі з 5-6 студентів спільно обговорити і визначити тему групової дискусії. Самі учасники визначають необхідний їм для цього час. Всі інші члени групи спостерігають, як йде процес обговорення, фіксують для себе характерні риси спілкування. Після того як тема обрана, за 10-бальною системою оцінюється: а) задоволеність темою; б) задоволеність тим, як йшло обговорення, тобто що допомагало і що заважало спілкуванню.

Члени групи обмінюються своїми спостереженнями.

Під час загальної дискусії на задану тему кожен учасник має виконати індивідуальне завдання, яке він одержує в конверті від викладача. Ніхто не повинен знати його зміст. У ході дискусії треба прагнути якомога точніше виконати інструкцію та постаратися визначити, яке завдання одержали інші.

Через 5-20 хвилин викладач знаком показує закінчити дискусію й усі починають обговорювати, як вони зрозуміли ролі, наскільки ця роль відповідала їхній внутрішній позиції або цілком суперечила їй, як вони переживали свою роль.

Кожний з учасників уголос зачитує те завдання, що він намагався виконати. Група оцінює наскільки це вийшло. На завершення можна запропонувати групі визначити умови ефективного спілкування і відповісти на два питання:

Як навчитися розуміти один одного?

Що значить для людини спілкування?

Набір завдань для учасників дискусії:

1. Ти повинен уважно слухати інших, виступити не менше 2–3 разів, кожну свою репліку починаючи з того, що говорив попередній оратор. При цьому ти повинен запитувати:

“Чи правильно я тебе зрозумів?” – і вносити необхідні виправлення у свої слова.

2. Ти повинен як мінімум два рази висловитися під час дискусії. Будеш слухати інших тільки для того, щоб знайти привід для зміни напрямку розмови і підміни його обговоренням твого питання.

3. Ти будеш активно брати участь у розмові, виступиш не менш трьох разів, щоб в інших створилося враження, що ти дуже багато знаєш з цього питання і дуже багато пережив.

4. Ти – завзятий сперечальник. Ні в чому, ні з ким і ніколи не погоджуєшся! Завзято відстоюєш свою позицію під час дискусії.

5. Тобі не дається ніякого конкретного завдання. Поводься під час дискусії так, як звичайно поводишся під час групових обговорень.

6. Ти повинен в усьому з усіма погоджуватися, дуже просто і швидко змінюючи свою думку.

7) Ти повинен як мінімум три рази висловитися, усякий раз говори що-небудь, але твої слова повинні бути абсолютно не зв'язані з тим, що говорили інші. Поводься так, немов ти зовсім не чув, що говорили до тебе.

8) Твоя участь у розмові має бути спрямована на те, щоб допомагати іншим якомога повніше висловити свої думки, а після виступу кожного учасника тобі прийдеється робити невелике резюме.

9. Твоя участь у розмові має бути спрямована на те, щоб згуртувати групу, сприяти взаєморозумінню між членами групи.

10. Як мінімум три рази постарайся вступити в розмову. Слухай інших для того, щоб оцінити конкретних учасників дискусії.

11. Ти – дуже ділова людина. Уся розмова тобі здається марною, тому ти періодично пропонуєш “підвести ризик” і “зробити висновки”.

12. Тобі дуже нудно при цій розмові, – тема тебе зовсім не хвилює.

13. В одного учасника зовсім порожня картка, він виступає у своїй природній ролі.

Якщо в групі понад 13 чоловік, те саме завдання можна повторити [3, с.94–95].

Значення представлених методів, на думку психологів та педагогів, насамперед пов'язано з розвитком таких якостей розуму, як самостійність, критичність, гнучкість. Також треба врахувати, що студент, який опинився у таких умовах, розвиває свої мовні здібності, вчиться критично мислити й аргументувати свої пропозиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Моя мета – захопити учнів вивченням мови... // Гольдріна І. English. Language and Culture. Weekly. – April, 2007. – №14.*

2. *Панина Т.С. Современные способы активизации обучения: учеб. пособие для студентов высш. учебн. заведений / Т.С.Панина, Л.Н.Вавилова; под ред. Т.С.Паниной. – 2-е изд., стер. – М.: Академия, 2006. – 176 с.*

3. *Семёнова Е. Тренинг эмоциональной устойчивости педагога: Учебное пособие. – 2-е изд., доп. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2005. – 256с.*

4. *Турищева Л. Професійний розвиток педагога: психологічний аспект. – Х.: Основа, 2006. – 144с.*